

Шаповал Лариса (Полтава)

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ТА РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ НЕПУ

Історично-теоретичні проблеми нової економічної політики були і залишаються пріоритетним напрямком наукових досліджень політичного та суспільно-економічного розвитку суспільства 20-х років ХХ століття в УСРР. Історики, політологи, економісти, соціологи і правники, висвітлюючи різні аспекти суспільно-політичних відносин, неодмінно згадували неп. Аббревіатура набула в історичній літературі не лише ознак чоловічого роду, а й певного хронотипу, яку продовжують використовувати в якості хронологічних рамок.

Кількість наукових праць з питань непу неухильно зростає, що загалом свідчить про його актуальність, а з другого боку про певну історіографічну успадкованість концепцій та їхню усталеність. Разом з тим маємо іновативні підходи щодо висвітлення основних етапів функціонування непу, започатковані українськими та російськими істориками наприкінці ХХ ст. Важливо дослідити спільні і відмінні оцінки нового економічного курсу, але виключно в контексті встановлення хронологічних рамок його запровадження, становлення і розвитку, згортання. Особливості непу мають також і прикладне значення для з'ясування суперечливих моментів радикального реформування системи економічних відносин, що відбуваються в Україні протягом 90-х рр. ХХ - початку ХХІ ст., але це вже тема спеціального історично-економічного дослідження.

Об'єктом даного дослідження є історіографічний процес, що триває в Україні та Росії стосовно проблем соціально-економічних відносин у 20-х рр. ХХ ст., а предметом - виявлення сучасних тлумачень хронологічних рамок існування непу, виокремлення вченими конкретної дати його запровадження та "згортання", встановлення ознак системності та функціональності в обґрунтуванні доречності застосування словосполучення "нова економічна політика" саме для визначення меж історичного періоду суспільного розвитку. Автор не розглядає конкретні аспекти непу, а лише історіографію його періодизації. У зв'язку з цим зазначу, що в історичній літературі, яка присвячена саме історіографії історії непу, інколи трапляються факти ототожнення періодизації непу з періодизацією його вивчення. Так, в ґрунтовній монографії В.Ф.Колесника, В.П.Коцура та Г.Г.Коцур, що вийшла друком у 2002 р.,¹ знаходимо наступне тлумачення: "Доречно зауважити, - наголошують вони, - що до кінця 1980-х років радянські історики обґрунтовували таку

періодизацію непу, яка значною мірою базувалася на усталених у той час у політичному і науковому обігу етапах розвитку радянського суспільства”.² А далі вони називають основні періоди розвитку історичних досліджень непу, тобто не вирізняють його функціональну специфіку, відтак між історіографічним процесом і конкретним соціально-економічним явищем ставлять знак рівності і навіть певної зумовленості. Економічна політика – це насамперед форми і методи досягнення конкретних соціальних та фінансово-господарських завдань. Новизна непу полягала в тому, що саме її методи і форми вирізнялися від політики воєнного комунізму, хоча стосовно стратегії, тобто досягнення суспільно-політичних та фінансово-господарських завдань історики продовжують дискутувати. Досліджуючи періодизацію непу, ми і визначаємо внутрішню взаємопідпорядкованість форм і методів його запровадження, їх еволюцію та хронологію функціонування. Періодизація історіографічного процесу стосовно непівської проблематики, представлена дисертаційними дослідженнями В.П. Коцура³, Г.Г.Коцур,⁴ а також періодизація самого непу, тобто його здійснення в Україні, вирізняються об’єктом і предметом дослідження.

Сучасна історична наука, продовжуючи певним чином історіографічну традицію попередніх років, оперує вербальними тлумаченнями стосовно хронології функціонування непу. Найпоширенішими визначеннями, які набули ознак сталих виразів в історіографії, є наступні: “доба непу”, “етапи непу”, “злам непу”, “в період непу”, “за часів непу”. Переважна більшість з них фіксує умовність хронологічних меж існування непу, а в працях, автори яких застосовують подібний принцип, не завжди можна зустріти конкретні рамки його функціонування. Наприклад, В.Ф.Боєчко, досліджуючи історіографію соціально-економічної політики держави в українському селі “періоду непу”, обмежується саме такими рамками її здійснення, але не виокремлює в статті конкретної дати започаткування та скасування нового курсу більшовиків⁵. Натомість подає розлогу періодизацію вивчення проблеми. Абстрагованим виглядає використання терміну “доба непу” в статті С.М.Биченко, предметом вивчення якої є фахова кооперація⁶, тому що хронологічні рамки нової економічної політики не згадуються. Дослідник модифікації селянського менталітету Г.М.Георгізов використовує терміни “за часів непу” та “період непу”. Він поставив за мету “з’ясувати основні напрямки трансформації селянської ментальності у 1921-1928 рр.”,⁷ відтак виникає слушне запитання стосовно періодизації: непу чи “трансформації” ментальності селян у згадані роки. Хронологічними рамками “останнього етапу непу”, на переконання Г.А.Волошкевича⁸, є 1927-1929 рр., отже майже три роки його функціонування. Для

В.М.Лазуренка перехід до непу стався у березні 1921 р., але невідомо, судячи з його статті⁹, коли він завершився, а точніше завершилася, бо дослідник використав визначення - "доба непу". Важко встановити тривалість "доби непу", яка зустрічається також у статті В.Є.Паскаленка¹⁰. Їхні статті стосувалися конкретних проблем соціально-економічного розвитку українського суспільства 20-х рр. ХХ ст., які є ґрунтовними з теоретичної та фактологічної точок зору, але їх недоліком слід визнати упосліджене та умовне ставлення до визначення хронологічних рамок непу. Вони сприймають їх як загальноновизнану даність, хоча сучасна українська та російська історична література має доволі суперечливі тлумачення основних етапів розвитку непу, у тому числі в різних галузях економічного життя суспільства, які вирізнялися специфікою запровадження, а також і характерними закономірностями становлення та згортання.

Обґрунтуванню хронологічних рамок здійснення нової економічної політики в УСРР та виявленню її особливостей в різних галузях народного господарства, присвячені праці С.В.Кульчицького, опубліковані протягом 90-х рр. ХХ - початку ХХІ ст. У 1991 р. він першим звернув увагу на використання дослідниками самої термінології "нова економічна політика", "неп", яку ототожнювали з приватним підприємництвом, концесіонерами, "непманами", а почасти вбачали в ньому "заміну продрозкладки продподатком"¹¹. Вчений зазначає, що неп виявився набором адміністративно-економічних заходів "в інтересах соціалістичного будівництва".¹² Нові засади економічної політики, на переконання професора Кульчицького, були викладені уперше Леніним 8 лютого 1921 р. на засіданні політбюро ЦК РКП(б), яке розглянуло питання про заміну продрозкладки продподаток. Протягом лютого-березня відбувалося обговорення тактики і стратегії нового курсу, тобто за півтора місяці до роботи X з'їзду партії. Він також підкреслює той факт, що рішення з'їзду від 15 березня 1921 р. "Про заміну розкладки натуральним податком" лише започаткувало політику, названу згодом непом¹³. Отже, ідея переходу до нового економічного курсу визріла на початку лютого, яка набула політичного оформлення у березні, але в якості конкретної політико-економічної дії – заміни продрозкладки продподатком, яка не мала усталеної згодом назви – нова економічна політика. Таке словосполучення Ленін уперше застосував 16 червня 1921 р. на Всеросійській продовольчій нараді, дозволивши фактично розвиток торгівлі в усій країні, а не лише "в місцевому господарському обороті"¹⁴. Завершення непу вчений розглядає діалектично, виокремлюючи еволюцію політичних поглядів та конкретних дій прихильників нового курсу та адміністративно-командних методів управління економікою.

Періодом остаточного зречення від ленінської економічної політики, на його думку, стали 1928-1929 рр.¹⁵ Мова йде про запровадження “надзвичайних заходів,” тобто про кризу хлібозаготівель і повернення до принципу продрозкладки. Принципово важливо для з’ясування мотиваційних обставин так званого згортання непу є те, що професор Кульчицький використовує термін “скасування”, персоніфікуючи його з іменем Сталіна. Це має важливе науково-пізнавальне значення, позаяк історики констатують початковий етап непу, проголошений партійним з’їздом, але ніхто з них не говорить про політичний факт його офіційного заперечення.

В одній з монографій С.В.Кульчицького, яка вийшла друком у 1995 р.¹⁶, вчений називає декілька дат, які припадають на лютий місяць – 8,13,15,17 і 24 лютого, виокремлюючи у такий спосіб початковий період становлення непу не з березня. Він бере до уваги вплив повстання у Кронштадті 28 лютого 1921 р. на пришвидшення кардинальної заміни продрозкладки та переходу до вільної торгівлі, але не вважає його центральною подією, яка схилила Леніна і партію до нового курсу, бо це питання обговорювалося значно раніше. Тривалість запровадження непу – 10 років, на переконання дослідника, була встановлена Леніним, а вислів “всерйоз і надовго” належав Н.Осинському. Необхідно також підкреслити той факт, що саме проф. Кульчицький показав роки “визрівання кінця” непу 1925-1927 рр., обґрунтовуючи їх переходом до індустріалізації, акцентуванням уваги партійних органів на проблемах колективізації, посиленням податкового тиску. Завершення непу відбулося у зв’язку з появою хлібозаготівельної кризи та репресивно-командними методами її подолання. Таку думку вчений висловив у 1996 р.¹⁷ Наприкінці 90-х рр., підсумовуючи та критично переосмислюючи попередні надбання, він датує рішення про відмову од реквізиційного принципу січнем 1921 р., а 1925-1927 рр. вважає зміною економічної політики, не відмовою від стратегії непу. Визначення “Великий перелом” і “спроба ліквідувати ринкові відносини” використовуються вченим без категоричного наполягання. Історик зазначає, що Сталін ще на початку 1928 р. “готував передумови для скасування непу”,¹⁸ відтак спостерігається логічна та суто теоретична незавершеність тлумачення хронологічних рамок остаточного скасування непу. Концептуальна фабула періодизації непу, якої дотримується професор Кульчицький, особливо так званого періоду згортання, напролюд прозорою – неп був конкретною політикою, яка торкалася сільського господарства, промисловості, торгівлі, кооперації, тому встановити конкретну дату його остаточної ліквідації вчений не

наважився. Він переконаний, що у березні 1921 р. не було “й мови про неп”,¹⁹ а лише про заміну продрозкладки продподатком.

Дослідники аграрних відносин в Україні, зосереджуючись на конкретних проблемах соціально-економічних розвитку, використовують комбінований підхід щодо хронології непу. Так, В.В.Калініченко “період непу” обмежує 1921-1929 рр., “тобто від проголошення заміни продрозкладки продподатком, що започаткувало перехід до непу, і до початку суцільної колективізації, що означало остаточну ліквідацію непу”²⁰. Для Ю.А.Котляра “доба нової економічної політики” тривала від 1921 до 1929 р., завершенням якої стали хлібозаготівельна кампанія 1927/28 р. за “воєнно-комуністичними” принципами здійснення, репресії та масова колективізація²¹. Історик українського кооперативного руху В.І.Марочко виокремлює запровадження непу періодом 1921-1923 рр., коли запрацювали основні складові нового економічного курсу, а його згортання пов’язує з реорганізацією кооперативної системи влітку 1929 р.²² В дисертації Г.Т.Капустян період непу охоплює 1921-1929 рр., протягом якого відбувалося його запровадження (1921-1923), функціонування (1924-1927) та згортання, “проголошене соціалістичною реконструкцією, здійсненням сталінської “революції згори”, з її надзвичайними заходами та завершенням “корінного перелому” (кінець 1927-1929 рр.)”.²³

Тактико-стратегічну суть непу досліджує О.О.Сушко, але з точки зору вивчення соціального інституту приватного підприємництва в різних галузях народного господарства. Він дійшов висновку про асинхронність згортання непу, зумовленої об’єктивними та суб’єктивними факторами.²⁴ Він, очевидно, має рацію, тому що так званий “постнепівський період”, тобто “надзвичайщина” в ході хлібозаготівель, торкнулася опосередковано приватну торгівлю, заклади якої ліквідовували адміністративним порядком, хоча вони проіснували до початку 30-х рр. Водночас дослідник обмежує період непу 1921-1928 рр. На таких теоретичних засадах побудована ґрунтовна монографія Ю.П.Волосника про “нову буржуазію України” саме “в роки непу”.²⁵ Дослідник свідомо не називає хронологічні рамки непу, простежуючи функціональні та організаційно-господарські ознаки приватної торгівлі на початку 30-х рр.²⁶

Сучасна російська історіографія непу налічує десятки монографій, збірників документів, статей, розгляд яких претендує на окреме історіографічне дослідження. Враховуючи цю обставину, а також предмет нашого дослідження – періодизацію непу, обмежимося, на наш погляд, найголовнішими працями. На початку 90-х рр. в російській історіографії з’явилося перші розвідки науковців з проблем непу, які намагалися переосмислити попередні концепції та знайти спільний

знаменник для нового бачення структурних і функціональних ознак непу²⁷. Перегляду хронологічних рамок не спостерігалось. Для одних дослідників перехід до непу здійснювався шляхом його адміністративного запровадження, коли ухвалювали рішення і чекали “автоматично” результату²⁸, інші обмежували рамки функціонування нового курсу існуванням організаційно-господарських форм приватного капіталу²⁹. Дослідниця приватного підприємництва С.М.Петрова, використовуючи термін “в роки непу”, називає його хронологічні рамки – 1921-1927 рр.³⁰ Вивчення історично-теоретичних особливостей походження концепції “кооперативного соціалізму”³¹ також є довільним щодо встановлення хронологічних меж непу, тому що основна увага зосереджується на проблемному підході, а не хронологічному. Історик Є.Г.Гимпельсон, не ідеалізуючи непу, виокремлював його своєрідний тандем з органами ЧК, підкреслюючи постійний компроміс влади і суспільства. Перехід до непу, на його переконання, стався під тиском “загального невдоволення” робітників, селян та інтелігенції, але водночас вчений називає Леніна “архітектором непу”³². Він виокремлює початковий період непу – 1921-1923 рр., а в іншому дослідженні називає роки його згортання – 1929 р.³³ Його підсумкова робота побачила світ у 2000 р., на сторінках якої дослідник виокремлює два хронологічних періоди непу: 1921-1925 і 1926-1929 рр.³⁴ Особливістю першого періоду, на переконання відомого вченого, було поєднання економічної реформи і часткового реформування політичної системи, а другого – посилення “воєнно-комуністичних” тенденцій та “згортання непу”³⁵. Російські історики підкреслюють ліберальність початкового періоду запровадження непу тією обставиною, що держава не випрацювала тоді ефективного механізму управління суспільством.³⁶ В колективній монографії, до складу авторів якої належав відомий дослідник непу В.П.Дмитренко³⁷, виокремлено три основних періоди функціонування непу: наростання централізації та адміністративного свавілля (1926-1927 рр.), початок “чергової кризи непу” (зима 1927/28 р.), “згортання непу на всіх напрямках непу” (1928-1929 рр.). Вони висвітлюють “надзвичайні” заходи хлібозаготівель, ліквідацію “правих”, форсування колективізації та темпів індустріалізації³⁸. Монографія Г.І.Шмельова, хоч і присвячена аграрним відносинам в Росії ХХ ст.³⁹, але її автор не розглядає періодизації непу, однак зосереджується на теорії “кооперативного соціалізму”, відтак і деяких питань запровадження нового курсу. У передмові до одного з томів архівних документів про розвиток радянського села протягом 1923-1929 рр., історик-аграрник В.П.Данилов назвав 1925-1927 рр. періодом “справжнього непу”, а осінь 1927 – осінь 1929 рр. – роками “зламу непу”⁴⁰. Він виокремив також 1923-1924 рр.,

які вважав періодом відновлення продуктивних сил села після репресій та господарської руїни, а 1923 р. “загадковим”, тому що продрозкладка і продподаток співіснували⁴¹. В.П.Данилов був відповідальним редактором документального видання про те, хто і як “згортали” неп. Хронологічно це були 1928-1929 рр., а граничною межею виявився листопадовий (1929 р.) пленум ЦК ВКП(б)⁴².

Підсумовуючи короткий історіографічний огляд літератури з питання про періодизацію непу, необхідно підкреслити стабільний науковий інтерес дослідників до непівської проблематики. Аббревіатура “неп” стала знаковою для істориків, яка умовно репрезентує і відповідні хронологічні рамки: в одних працях вони охоплюють 1921-1927 рр., в інших 1921-1928 рр. або 1921-1929 рр. Якщо початок непу не викликає суперечливих тлумачень стосовно дати його запровадження, хоча деякі вчені виокремлюють своєрідний підготовчий період (лютий-березень 1921 р.), то період скасування поширюється на декілька років. Три хронологічні періоди функціонування непу, які зустрічаються в сучасній історичній літературі, науково є обґрунтованими. Вони не викликають заперечень, хоча вирізняються аргументацією. Наприкінці 1927 р. фактично відбулося політичне рішення про запровадження так званих “надзвичайних” заходів, тому цілком можливо говорити про початок згортання непу. Протягом 1928 р. була реанімована і реалізована система продрозкладки в ході хлібозаготівель, яка зруйнувала хиткий ринковий механізм “непівського ренесансу”, що також є аргументом для констатації усунення непу. Нарешті “рік Великого перелому”, характерний фронтальним переходом до масової колективізації та соціалістичної реконструкції економічних відносин, котрий справді остаточно ліквідував принципи непу. Сучасна українська та російська історіографія звернула увагу на функціональні фази непу, про які згадують С.В.Кульчицький та В.П.Данилов, виокремлюючи апогей його розвитку – середину 20-х років. Використання умовних тлумачень хронології непу (“доба непу”, “періоду непу”, “роки непу”), особливо без підтвердження конкретними датами, є малопереконливим і не дуже коректними. Залишається відкритою конкретна дата остаточної ліквідації ознак та принципів нової економічної політики, яка потребує виваженого наукового переосмислення та встановлення. Неп – це насамперед процес, відтак завершувати його простим тлумаченням “згортання”, відводячи для цього два роки, неможливо. Новий курс діяв в промисловості, в сільському господарстві, в торгівлі, охоплював всі сторони життя суспільства, тому необхідно виявити особливості його трансформації за галузевим принципом, позаяк він вирізнявся специфікою форм.

-
- ¹ Колесник В.Ф., Коцур В.П., Коцур Г.Г. Історіографія нової економічної політики в Українській СРР. – К.:Хрещатик,2002. – 176 с.
 - ² Там само. – С.2.
 - ³ Коцур В.П. Соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920-30-х рр.: Історіографія: Автореферат дис...докт. іст. наук. – К.,1999. – 36 с.
 - ⁴ Коцур Г.Г. Нова економічна політика в Україні: Історіографія: Автореферат дис... канд. іст. наук. – К.,2001. – 18 с.
 - ⁵ Боєчко В.Ф. Соціально-економічна політика радянської влади в українському селі періоду непу в оцінці вітчизняної історіографії 20-х років ХХ ст. // Український селянин. Збірник наукових праць. Випуск 8. – Черкаси, 2004. – С.59-64.
 - ⁶ Биченко С.М. Спеціалізована сільськогосподарська кооперація – важливий фактор підвищення ефективності селянських господарств у добу непу // Український селянин. Випуск 8 . – С.235-237.
 - ⁷ Георгізов Г.М. Модифікація селянського менталітету за часів НЕПу // Український селянин. Випуск 7. – Черкаси,2003. – С.41-43.
 - ⁸ Волошкевич Г.А. Споживча кооперація України в умовах кризи хлібозаготівель 1927-1929 рр. // Український селянин. Випуск 8 . – с.237-240.
 - ⁹ Лазуренко В.М. Податкова політика радянської держави по відношенню до економічно міцного селянського господарства України в добу непу // Український селянин. Випуск 6. – Черкаси, 2002. – С.109-112.
 - ¹⁰ Паскаленко В.Є. Заможний селянин в добу непу: комуністична доктрина та економічні реалії // Український селянин. Випуск 8 . – С.257 – 259 с.
 - ¹¹ Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К,1991. - С.17-18.
 - ¹² Там само. – С.18.
 - ¹³ Там само. – С.19.
 - ¹⁴ Там само. – С.20-21.
 - ¹⁵ Там само. – С.56.
 - ¹⁶ Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.). Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. Історичні зошити. – К.,1995. – С.13-14,20.
 - ¹⁷ Кульчицький Станіслав Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К.,1996. – С.181-182, 344.
 - ¹⁸ Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). – К,1999. – С.40,122.
 - ¹⁹ Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921-1928 рр.). – К., 2000. – С.9-10.
 - ²⁰ Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. – Х.,1997. - С.4.
 - ²¹ Котляр Ю.В. Селянство Південної України: доба нової економічної політики (1921-1929 рр.). – Одеса,2004. - С.294 – 295.
 - ²² Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). – К.,1995. – С.140-146.

-
-
- ²³ Капустян Г.Т. Українське село в умовах радянського політичного режиму 1920 -х років: Автореферат дис... докт. іст. наук. – Дніпропетровськ,2004. – 35 с.
- ²⁴ Сушко О.О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду НЕПу (1921-1928): історико-теоретичний аспект. – К.,2003. – 251 с.
- ²⁵ Волосник Ю.П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу. – Х.,2002. - С.296.
- ²⁶ Там само. – С.296.
- ²⁷ Историческое значение нэпа. Сборник научных трудов. – М.: Ин-т истории СССР, 1990. – 202 с.; Пути развития: дискуссия 20-х годов: Е.А.Преображенский, Н.И.Бухарин. – Л.:Лениздат,1990. – 253 с.
- ²⁸ Цакунов С.В.В лабиринте доктрины. Из опыта работы экономического курса страны в 1920-е годы. – М.: «Россия молодая»,1994. – 186 с.
- ²⁹ Секушкин В.И. Отторжение нэпа и командно-административная система. – Л.:Лениздат,1990. – 96 с.
- ³⁰ Петрова С.М. Роль частного капитала в развитии производительных сил в годы новой экономической политики (1921-1927 гг.): Автореферат дис... канд. ист. наук. – М.,1992. – 23 с.
- ³¹ Паршаков Е.А. Экономическое развитие общества. Концепция кооперативного социализма: Историческое исследование. – Запорожье: «Дикое поле»,1997. – 259 с.
- ³² Гимпельсон Е.Г. Формирование советской политической системы 1917-1923 гг. – М.,1995. – С.167.
- ³³ Гимпельсон Е.Г. Руководящие советские кадры: 1917-1920-е годы // Отечественная история. – 2004. -№4. – С.61-67.
- ³⁴ Гимпельсон Е.Г. Нэп и советская политическая система. 20-е годы. – М.:ИРИ РАН,2000. – 400 с.
- ³⁵ Там само . – С.6,211,394.
- ³⁶ Лившин А.Я. Гражданское конституционное сознание: обладало ли им советское общество в годы гражданской войны и нэпа // Отечественная история. – 2001. - №4. – С.94-111.
- ³⁷ История России. XX век / А.Н.Боханов, М.М.Горинов, В.П.Дмитренко и др. – М.,2001. – С.259.
- ³⁸ Там само . – С.266.
- ³⁹ Шмелев Г.И. Аграрная политика и аграрные отношения в России в XX веке. – М.:”Наука”,2000. – 255 с.
- ⁴⁰ Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. Документы и материалы. В 4-х кн. Том 2. 1923-1929 гг. – М.2000. – С.8-9.
- ⁴¹ Там само. – С.10.
- ⁴² Как ломали нэп: Стенограммы Пленумов ЦК ВКП(б). 1928-1929. : В 5 т. / Под общ. ред. А.Н.Яковлева. Т.5: Пленум ЦК ВКП(б) ,10-17 ноября 1929 г. / Отв. ред. В.П.Данилов, О.В.Хлевнюк, Л.Ю.Ватлин. – М.: Международ. фонд «Деократия» Материк,2000. – 703 с.